

Олексій Ю. Браславець¹, Юрій С. Васенькин²
**ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ЕКОСИСТЕМА ЗАХИСТУ
ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ**

У статті узагальнено та проаналізовано фінансові методи захисту платників податків в Україні як взаємопов'язану систему, що поєднує податковий контроль, комплаєнс-орієнтовані практики адміністрування, механізми фінансово-правової відповідальності, інструменти податкового консалтингу, а також сучасні вимоги цифрової безпеки. Доведено, що захист платника податків не зводиться лише до процедур оскарження чи судового захисту: його реальний зміст формується у «контурі» правильного адміністрування, пропорційного контролю та передбачуваних наслідків порушень. Вихідною точкою дослідження є трактування податкового контролю як способу забезпечення законності, що охоплює перевірки, облік платників та інформаційно-аналітичну підтримку; при цьому контроль «...сприяє дотриманню норм податкового законодавства суб'єктами податкових правовідносин та постійному наповненню дохідної частини державного бюджету» [1, С. 1] і має виконувати не лише фіскальну, а й захисну (правогарантійну) функцію.

Аргументовано, що ефективність фінансових методів захисту прямо залежить від поєднання якості нормативно-процедурного регулювання податкового процесу (зокрема, стадійності та процесуальних актів), інституційної кооперації у місцевих податках та зборах, де окремо виділяється «...супровід та підтримка на основі комплаєнсу» [2, С. 17], «...зменшення витрат на дотримання податкового законодавства» [3, С. 14] (податковий комплаєнс) як окремого предмета вимірювання, розвитку податкового консалтингу як профілактики помилок і зловживань, і кіберзахисту податкових систем та даних як передумови довіри й правової визначеності.

Запропоновано структурну модель «екосистеми захисту», у якій фінансові методи захисту згруповано у чотири блоки (контроль і сервіс; комплаєнс і прозорість; відповідальність і відновлення прав; цифрова стійкість і кіберзахист), а також визначено напрями удосконалення: комплаєнс-орієнтований дизайн процедур, скорочення транзакційних витрат, стандартизація консалтингу та інтеграція кіберризик-менеджменту в податкове адміністрування. Практична цінність полягає у можливості застосування моделі для оцінки дієвості чинних інструментів захисту платників податків в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: фінансові методи захисту, платники податків, податковий контроль, податковий комплаєнс, фінансово-правова відповідальність.

Рис. 1. Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-294-103-109

Oleksiy Braslavets, Yuriy Vasenkyn
**FINANCIAL-LEGAL ECOSYSTEM FOR THE PROTECTION
OF TAXPAYERS IN UKRAINE**

This article summarizes and analyzes the financial methods for protecting taxpayers in Ukraine as an interconnected system that combines tax control, compliance-oriented administrative practices, mechanisms of financial-legal liability, tax consulting instruments, as well as contemporary requirements of digital security. It is demonstrated that taxpayer protection cannot be reduced solely to appeal procedures or judicial remedies: its substantive content is formed within a

¹ National Academy of Management. Ukraine.

² National Academy of Management. Ukraine.

“contour” of proper administration, proportionate control, and predictable consequences of violations. The point of departure of the study is the interpretation of tax control as a means of ensuring legality, encompassing audits, taxpayer registration, and information-analytical support; in this context, control “...contributes to compliance with tax legislation by subjects of tax legal relations and to the continuous replenishment of the revenue side of the state budget” [1, p. 1] and should perform not only a fiscal but also a protective (rights-guaranteeing) function.

It is argued that the effectiveness of financial protection methods directly depends on the combination of the quality of regulatory and procedural governance of the tax process (in particular, its stage-based structure and procedural acts), institutional cooperation in local taxes and fees – where “...support and assistance based on compliance” [2, p. 17] is singled out – “...the reduction of costs of complying with tax legislation” [3, p. 14] (tax compliance) as a distinct object of measurement, the development of tax consulting as a means of preventing errors and abuses, and the cybersecurity of tax systems and data as a prerequisite for trust and legal certainty.

A structural model of a “protection ecosystem” is proposed, in which financial protection methods are grouped into four blocks (control and service; compliance and transparency; liability and restoration of rights; digital resilience and cybersecurity), and directions for improvement are identified: compliance-oriented procedural design, reduction of transaction costs, standardization of consulting, and integration of cyber-risk management into tax administration. The practical value lies in the possibility of applying the model to assess the effectiveness of existing taxpayer protection instruments under martial law and in the period of post-war recovery.

Keywords: financial protection methods, taxpayers, tax control, tax compliance, financial-legal liability.

Peer-reviewed, approved and placed: 04.12.2025

Постановка проблеми. В Україні одночасно посилюються фіскальні потреби держави та ризики для платника податків, які виникають через воєнний стан, зміну умов господарювання й цифрову трансформацію адміністрування. З одного боку, податковий контроль прямо орієнтований на забезпечення надходжень, оскільки реалізується «...шляхом перевірок, ведення обліку платників податків та інформаційно-аналітичного забезпечення» [1, С. 6], тобто, через механізми, які без належних процедурних гарантій можуть перетворюватися на джерело фінансових втрат платника (донарахування, санкції, витрати часу й ресурсів).

З іншого боку, навіть у наукових роботах, присвячених оподаткуванню фізичних осіб-підприємців (ФОП), наголошується: «Податкова політика під час війни має бути виваженою та здійснювати помірний тиск на суб’єктів господарювання» [4, С. 1], адже надмірне навантаження здатне стимулювати вихід з ринку: за результатами моделювання можливе «значне зростання податків... що може привести до рішення платниками податків до закриття бізнесу» [4, С. 1].

Це робить критично важливим пошук таких фінансових методів захисту платника, які одночасно підтримують добровільну сплату та зберігають податкову базу.

Сучасна податкова система України функціонує в умовах високих ризиків (воєнний стан, бюджетні потреби, цифрові виклики), що загострює конфлікт між фіскальними інтересами держави та потребою гарантувати захист прав і законних інтересів платника. На рівні публічних фінансів це проявляється у вимозі забезпечити «...постійне наповнення дохідної частини державного

бюджету...» [1, С. 4], але без руйнування податкової дисципліни, довіри та підприємницької активності.

Науково-практичне завдання полягає у переході від фрагментарного розуміння «захисту платника» (лише як оскарження або судового спору) до системного бачення, де контроль, сервіс, комплаєнс, відповідальність і цифрова безпека працюють як взаємозалежні елементи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження фокусуються на кількох напрямках:

- податковий контроль як теоретико-практична база захисту. У статті Яреми Я. та Хмизовець В. актуалізується оновлення теоретичних засад контролю через зовнішні виклики (зокрема «пандемія Covid-19, військовий стан...» [1, С. 1]) та подається багатовимірне розуміння контролю. Важливим є визначення, де податковий контроль трактується як «спеціальний спосіб забезпечення законності в податковому праві, що здійснюється на всіх стадіях фінансово-господарської діяльності фізичних і юридичних осіб» [1, С. 2];

- комплаєнс і витрати дотримання законодавства. Швабій К. І. та Пилипів В. В. у своєму дослідженні розглядають тему вимірювання «витрат на дотримання податкового законодавства (податковий комплаєнс)» [3, С. 14] як політичний та управлінський пріоритет;

- місцеві податки, кооперація та комплаєнс-підхід. Сішук М. П. пропонує матрицю повноважень і взаємодії ДПС та ОМС, де виділяється «податкове консультування» і «супровід та підтримка на основі комплаєнсу» [2, С. 17];

- фінансово-правова відповідальність як “жорсткий” контур захисту. В дисертації Терєпа С. концептуалізує податковий процес і підкреслює його процедурну природу та оформлення результатів процесуальними актами, що є базою для справедливого застосування санкцій і відновлення прав: «...податково-правові санкції (фінансові штрафи і пеня) мають виключно фінансовий (грошовий) характер, оскільки суми фінансових штрафів і пені нараховуються податковим органом і сплачуються платником у гривнях» [5, С.126];

- податковий консалтинг як профілактика помилок. У монографії Паляниці В. А. збірнику наголошено на дотриманні правил і профілактиці помилок: «...акцент зроблено на висвітленні негативів, оскільки саме такий підхід може запобігти як злочинам у сфері оподаткування, так і ненавмисним помилкам облікового персоналу при відображенні господарських операцій і складанні податкової звітності» [6, С.119];

- кібербезпека як новий вимір захисту платника. У статті Сидорович О. Ю. та Буковського М. М. заявлено про необхідність «...посилення кібербезпеки податкових систем та даних...» [7, С.8] як умови стійкості адміністрування;

- бюджетний вимір і стійкість громад. У «Світ фінансів» 3(84)/2025 акцентовано, що «...міжбюджетні трансферти залишаються ключовим інструментом забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах воєнного стану» [8, С.2], а отже, захист платника корелює з прогнозованістю доходів бюджетів територіальних громад.

Метою є дослідження фінансових методів захисту платників податків в Україні та розгляд моделі «екосистеми захисту платника» з практичними напрямами удосконалення.

Основні результати дослідження. Податковий контроль є не лише інструментом наповнення бюджету, а й базовим механізмом профілактики порушень і гарантування правової визначеності платника.

У дослідженні Яреми Я., та Хмизовця В. підкреслено, що «...податковий контроль є самостійним видом державного контролю, який має визначені цілі і здійснюється шляхом перевірок, ведення обліку платників податків та інформаційно-аналітичного забезпечення» [1, С.1].

Отже, чим більш стандартизованими й прозорими є методи контролю, тим нижчим є ризик свавільного втручання й тим більше можливостей для превентивного виправлення помилок без санкцій.

У системі місцевих податків комплаєнс підтримується інституційно: у матриці повноважень окремо передбачено «доступ до електронного декларування» та «супровід та підтримка на основі комплаєнсу» [2, С.17].

Це означає, що захист платника в даному випадку досягається не санкціями, а сервісом і зручністю процедур.

Згідно міркувань Паляниці В. А., податковий консалтинг виконує функцію фінансового “страхування” від помилок, що знижує імовірність донарахувань та штрафів і являється превентивним захистом: платник уникає ризиків ще до того, як вони перетворюються на спір із податковим органом.

Водночас «...міркування не претендують на вичерпне вирішення проблематики податкового консалтингу в українській системі оподаткування, тож наступні публікації вчених, яким не байдуже теперішній стан у цій царині, можуть бути перспективними» [6, С.119], що підтримує ідею про необхідність стандартів консалтингу та його інтеграції у політику адміністрування (а не як випадкову послугу).

Фінансово-правова відповідальність захищає платника тоді, коли вона процедурно “вбудована” у справедливий податковий процес. У дисертації Терепа С. В. підкреслює, що «...управлінська концепція існування податкового процесу є об’єктивною реальністю. Разом з тим, податковому процесу як формі правозастосовної діяльності притаманні загальні ознаки юридичного процесу: публічно-правовий характер діяльності суб’єкта владних повноважень; регламентація діяльності процесуальними нормами; завжди пов’язаний з реалізацією закріплених в матеріальних нормах прав і обов’язків; цільова, свідома, орієнтована на досягнення конкретного юридичного результату діяльність; має стадійний характер; проміжні та кінцевий результат завжди оформлюються процесуальними актами» [5, С.100].

Тому без процедури санкція перетворюється на ризик свавілля, а з процедурою – на передбачуваний правовий наслідок, який можна оскаржити і контролювати.

У цифровій державі захист платника податків неможливий без захисту його податкових даних. У статті Сидорович О. Ю. та Буковського М. М. зазначається, що «захист інформаційної інфраструктури від кібератак та забезпечення цілісності податкової інформації... як складова адаптації до цифрової економіки та протидії цифровим загрозам» [7, С.8].

Це являється важливим елементом фінансового захисту, бо витоки даних, підміна інформації або збої в адмініструванні породжують фінансові втрати

(штрафи через технічні помилки, неправомірні донарахування, блокування процедур).

Тому кіберстійкість має бути частиною податкового адміністрування так само, як перевірки чи облік платників.

Фінансові методи захисту платників податків мають оцінюватися не лише через формальну фіскальну результативність, а й через поведінкову реакцію економічних агентів. У дослідженні Швабія К та Чирви О., присвяченому реакції платників на зміну оподаткування трудових доходів, прямо зафіксовано, що навіть зменшення податкового навантаження не завжди приводить до очікуваного позитивного ефекту, а податкова політика може мати відкладені або зворотні наслідки: «...у коротко- та середньостроковому періоді зменшення податкового навантаження не мало очікуваного позитивного ефекту, як це передбачено логікою моделі Лаффера» [9, С.1].

Отже, формальне коригування ставок без урахування поведінкових та інституційних чинників не гарантує ні зростання добровільної сплати, ні зменшення ризиків тінізації.

Ще одним ключовим результатом дослідження є включення витрат податкового комплаєнсу до кола фінансових методів (і водночас ризиків) захисту платника податків. За результатами всеукраїнського дослідження витрат на дотримання податкового законодавства чітко встановлено, що комплаєнс має відчутний часовий та організаційний вимір, який прямо впливає на фінансовий стан суб'єктів господарювання: «...українські підприємства витрачали в середньому 74,4 дні на рік на виконання податкових зобов'язань» [10, С.3].

При цьому дослідження демонструє нерівномірність комплаєнс-навантаження, що є критичним з позиції фінансового захисту малих платників податків: «Часові витрати на дотримання податкових зобов'язань залежать від розміру підприємства: підприємства без найманих працівників витрачали близько 26 робочих днів на рік, тоді як підприємства з більш ніж 50 працівниками – 400 днів» [10, С.3].

Особливо показовим є те, що найбільш ресурсоємною складовою податкового комплаєнсу виявився не контроль як такий, а саме обліково-звітні процедури:

«...найбільш трудомісткою частиною витрат на дотримання податкового законодавства було діловодство, пов'язане з податковим обліком» [10, С.3].

Отже, зниження комплаєнс-витрат через цифровізацію, стандартизацію та сервісну підтримку є повноцінним фінансовим методом захисту платника податків, оскільки зменшує не лише адміністративний, а й непрямий фінансовий тиск, який не відображається безпосередньо у податкових ставках.

Висновки. Чинні фінансові методи захисту платників податків в Україні доцільно розглядати як екосистему, де податковий контроль, комплаєнс, консалтинг, відповідальність і цифрова безпека взаємно підсилюють або взаємно послаблюють ефективність одне одного. Податковий контроль є не лише фіскальним інструментом, а й правогарантійним механізмом, оскільки спрямований на забезпечення законності та дотримання норм.

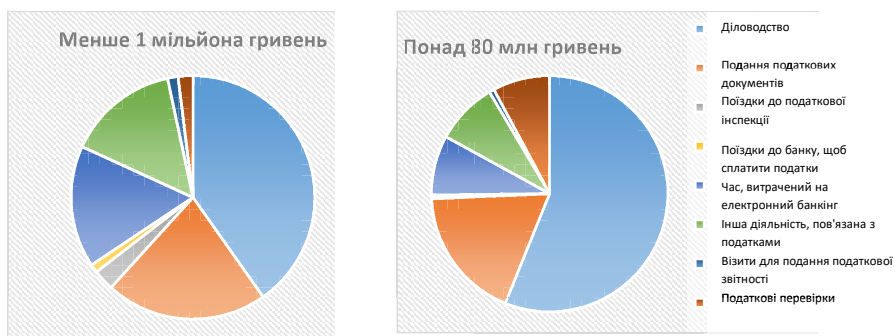

Рис. 1. Структура витрат часу на виконання вимог податкового адміністрування, [10, С. 4]

Комплаєнс і зниження «витрат дотримання» мають розглядатися як самостійний напрям захисту платника, що зменшує транзакційні витрати й ризики спорів. Податковий консалтинг – важливий превентивний фінансовий метод, що здатний скорочувати помилки у звітності та, відповідно, фінансові втрати. Кібербезпека податкових систем і даних стає обов'язковою складовою захисту платника в умовах цифровізації. Перспективи подальших досліджень полягають в розробці індикаторів “захисності” адміністрування (процедурні ризики, комплаєнс-витрати, цифрові ризики); емпіричних моделях впливу комплаєнсу на стабільність доходів громад; методиках інтеграції кіберризик-менеджменту у податковий контроль.

1. Ярема Я., Хмизовець В. Теоретичні засади податкового контролю в Україні // Облік і фінанси [Електронне джерело]. 2022. № 3(97). С. 88–94.
2. Сішук М. П. Податкові надходження в системі доходів бюджетів територіальних громад України: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08 [Електронне джерело]. Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2025. 27 с.
3. Швабій К. І., Пилипів В. В. Тенденції розвитку спрощеної системи оподаткування в Україні // Світ фінансів [Електронне джерело]. 2025. № 2(83). С. 39–55.
4. Шулюк Б. С., Наконечний В. Б. Проблеми вдосконалення оподаткування фізичних осіб-підприємців // Світ фінансів [Електронне джерело]. 2025. № 1(82). С. 8–20.
5. Терпа С. В. Фінансово-правова відповідальність за правопорушення у сфері оподаткування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» [Електронне джерело]. Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. Ірпінь, 2025. 175 с.
6. Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, цифровізація та інновації: монографія / за ред. О. А. Сороківської [Електронне джерело]. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2024. 593 с.
7. Сидорович О. Ю., Буковський М. М. Напрями реформування інститутів оподаткування України в умовах гібридних викликів і загроз // Фінансовий простір [Електронне джерело]. 2025. № 1–2(55). С. 168–178.
8. Крупка М. І., Замасло О. Т., Петик М. І., Дюг І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів України в контексті фінансової інклюзії та повоєнного відновлення економіки // Світ фінансів [Електронне джерело]. 2025. № 3(84). С. 8–22.
9. Швабій К. І., Чирва О. В. Ідентифікація поведінкової реакції на зміни оподаткування трудових доходів населення в Україні // Світ фінансів [Електронне джерело]. 2023. № 4(77). С. 22–40.

10. Україна: Дослідження витрат на дотримання податкового законодавства (TCCS): звіт [Електронне джерело]. Київ, 2024.

1. Iarema Ya., Khmyzovets V. Teoretychni zasady podatkovoho kontroliu v Ukraini // *Oblik i finansy* [Elektronne dzherelo]. 2022. № 3(97). p. 88–94.
2. Sishchuk M. P. Podatkovi nadkhodzhennia v systemi dokhodiv biudzhativ terytorialnykh hromad Ukrainy: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata ekonomichnykh nauk: 08.00.08 [Elektronne dzherelo]. Ternopil: Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet, 2025. 27 p.
3. Shvabii K. I., Pylypiv V. V. Tendentsii rozvytku sproshchenoi systemy opodatkovannia v Ukraini // *Svit finansiv* [Elektronne dzherelo]. 2025. № 2(83). p. 39–55.
4. Shuliuk B. S., Nakonechnyi V. B. Problemy vdoskonalennia opodatkovannia fizychnykh osib-pidpriemtsiv // *Svit finansiv* [Elektronne dzherelo]. 2025. № 1(82). p. 8–20.
5. Terepa S. V. Finansovo-pravova vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi opodatkovannia. – Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii z haluzi znan 08 «Pravo» za spetsialnistiu 081 «Pravo» [Elektronne dzherelo]. Derzhavnyi podatkovyi universytet, Ministerstvo finansiv Ukrainy. Irpin, 2025. 175 p.
6. Transformatsiia biznesu dlia staloho maibutnoho: doslidzhennia, tsyfrovizatsiia ta innovatsii: monohrafiia / za red. O. A. Sorokivskoi [Elektronne dzherelo]. Ternopil: FOP Palianytsia V. A., 2024. 593 p.
7. Sydorovych O. Yu., Bukovskiy M. M. Napriamy reformuvannia instytutiv opodatkovannia Ukrainy v umovakh hibrnydykh vyklykiv i zahroz // *Finansovy prostor* [Elektronne dzherelo]. 2025. № 1–2(55). p. 168–178.
8. Krupka M. I., Zamaslo O. T., Petyk M. I., Diuh I. Finansova stiikist mistsevykh biudzhativ Ukrainy v konteksti finansovoi inkluzii ta povoiennoho vidnovlennia ekonomiky // *Svit finansiv* [Elektronne dzherelo]. 2025. № 3(84). p. 8–22.
9. Shvabii K. I., Chyrva O. V. Identyfikatsiia povedinkovoi reaktsii na zminy opodatkovannia trudovykh dokhodiv naselennia v Ukraini // *Svit finansiv* [Elektronne dzherelo]. 2023. № 4(77). p. 22–40.
10. Ukraina: Doslidzhennia vytrat na dotrymannia podatkovoho zakonodavstva (TCCS): zvit [Elektronne dzherelo]. Kyiv, 2024.